

ZÁRÓJELENTÉS

– külön is áttekintve a (még nem jelentett) legutóbbi időszakot

1. A beszámolóban először a még nem jelentett hónapokra szeretnék visszatekinteni, felsorolva a **2020. szeptember 1-jétől eltelt hónapok** alatt tartott előadásainkat és leadott publikációinkat (1–2. oldal). **Maga a zárójelentés ezek után olvasható** (3–5. oldal).

1.1. ELŐADÁSOK (minden esetben hivatkozással az OTKA-projektre):

- Varga Mónika: Alany, kontroll és (ko)referencia a határozói igenevek történetében: használat, variáció, változás. NYTI, 2020. szeptember 22.
- Gugán, Katalin: Expletive negation in Middle Hungarian [poster]. SinFonIJA 13, Budapest, 2020. szeptember 25.
- Gugán Katalin: Expletive negation in Middle Hungarian. NYTI, online műhelyelőadás, 2020. október 13.
- Szentgyörgyi Rudolf: Ablatívuszi határozórag-rendszerünk változatai a középmagyar kor hivatali nyelvhasználatában. NYTI (online), 2020. október 27.
- Novák Attila: Középmagyar disztribúciós szemantika. NYTI, 2020. október 29.
- Varga Mónika: Innovációról a regiszter tükrében Pázmány Péter írásai alapján. Nyelvelmélet és dialektológia, PPKE, zoom, 2020. november 18.
- Gugán Katalin: Tagadás és expletív tagadás Pázmány Péter műveiben. Nyelvelmélet és dialektológia, PPKE, online, 2020. november 18.
- Varga Mónika: Kontextualizáció és variáció az összetett mondatokban: a határozói igenevek esete. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában. ELTE, online, 2020. november 20.

1.1.1. SZIMPÓZIUM: Versengő szerkezetek a középmagyar élőnyelvben. MTA, 2020. november 5.

- Dömötör Adrienne: Korpuszépítés, középmagyar kor, variációvizsgálat: alapkutatások az MTA Nyelvtudományi Intézetének Magyar nyelvtörténeti munkacsoportjában
- Dömötör Adrienne: Mindig az élőnyelv a modernebb? – Vonatkozó névmási váltakozás középmagyar kori nyelvi rétegekben
- Dér Csilla Ilona: Névutó csak a (fő)név után? Névutók vándorlása térben és időben
- Szentgyörgyi Rudolf: Ablatívuszi határozóragjaink a középmagyar korban – dimenzionális nyelvészeti megközelítésben
- Varga Mónika: Diskurzusfunkciók határok nélkül a középmagyarban – és azóta
- Gugán Katalin: Helycserés támadás? Változatok és változások a tagadásban
- Bácsi Enikő: Hogyan mondták kötőmódban?

1.2. A járványhelyzet miatt az időszakról jövő áprilisra **HALASZTOTT KONFERENCIA** (A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei, SZTE, Szeged):

- Dömötör Adrienne: Élőnyelv, hivatalos nyelv – egy változás középmagyar kori terjedésének tanulságai különböző típusú perlejegyzések alapján.
- Varga Mónika: Pragmatikai markerekről a 16-18. századi élőnyelvközei regiszterekben.
- Szentgyörgyi Rudolf: Passzív igék a középmagyar kori boszorkányperekben.
- Horváth László: A *támadott* : *támadt* kettősség történetéhez.
- Bácsi Enikő: A kötőmód középmagyar kori misszilisekben és boszorkányperekben.

(Különféle konferenciákra benyújtott további négy előadásunk szenved halasztást.)

2. SAJTÓ ALATTI PUBLIKÁCIÓK (várható megjelenés a közeli hónapokban):

- Mohay Zsuzsanna: A múlt idők funkcióinak vizsgálata középmagyar kori levelekben. Budapest, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2020.
- Bácsi Enikő: Variációk a kérésre 17–18. századi levelekben. Magyar Nyelvőr 2020. / 4.
- Bácsi Enikő: Kérési és udvariassági hagyomány a középmagyar kori misszilisekben. In: Bene Sándor – Dobos István (szerk.), Folytonosság és megszakítottság a magyar kultúrában. Doktori Iskolák VI. Nemzetközi Magyarástudományi Konferenciája. Várható megjelenés: online a Magyar Elektronikus Könyvtárban, 2020-ban, utána nyomtatva.
- Szentgyörgyi Rudolf: A forrásközlő dilemmái – avagy lehetséges-e interdiszciplináris forráskiadás? Nyelvtudományi Közlemények ?2020.
- Szentgyörgyi Rudolf: Mi illetlen a középmagyar korban? Magyar Nyelv 2021 / 1.
- Varga Mónika: Nem lévél(!) új a nap alatt – A létige egy sajátságos alakja nyomában. (Magyar Nyelvőr 2021 / 1.)
- Horváth László: A *tévedett* : *tévedt* kettősség történetéhez. Magyar Nyelvőr 2021.
- Varga Mónika: Orvosi nyelvünk 14–17. századi nyelvemlékekben (kódexek, levelek, boszorkányperek). In: Bősze Péter et al. (szerk.), A magyar orvosi nyelv története.
- Varga Mónika: Orvosi nyelvünk nyomai a 18. századi boszorkányperekben. In: Bősze Péter et al. (szerk.), A magyar orvosi nyelv története.
- Varga Mónika: Adalékok a lejegyzői diskurzuszstratégiák feltárásához boszorkányperekben. III. Scriptorium.
- Bácsi Enikő: A kérések történeti mondattani vizsgálata Barkóczy Krisztina leveleiben. In: Németh Dániel (szerk.), Félúton 13. konferencia kötete.
- Bácsi Enikő: 16–18. századi levelekben szereplő kérések módszertani megközelíthetőségei, problémái. In: A dialógus formái a magyar régiségben. ReBaKucs konferencia. Kolozsvár.

2.1. A PROJEKT KUTATÁSAIBÓL ÖSSZEÁLLÍTOTT TANULMÁNYKÖTET:

Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Varga Mónika (szerk.): Középmagyar kori variacionista kutatások. Nyelvtudományi Értekezések, Akadémiai Kiadó, Budapest. 2021.

- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Varga Mónika: Nyelvi változás és váltakozás különféle megközelítésekben – és a gyakorlatban
- Bácsi Enikő: Változatok a középmagyar kori kötőmódhasználatban
- Dér Csilla Ilona: Ragvonzó határozószó, adpozíció vagy valami más? A *távol* változatainak és változásainak korpuszelemzése
- Dömötör Adrienne: Váltakozások és választások – a vonatkozó névmás innovatív formájának regiszterfüggő terjedése a középmagyar korban
- Gugán Katalin: A mondattagadás változatai a Történeti magánéleti korpuszban
- Horváth László: A *volna* : *lenne* kettősség a Történeti magánéleti korpuszban
- Mohay Zsuzsanna: „No, megevél engem!” – Az *-á/-é* jeles múlt idő szerepe a tapasztalat és a személyesség kifejezésében boszorkányperekben
- Szentgyörgyi Rudolf: Ablatívuszi határozóragjaink a középmagyar korban – dimenzionális nyelvészeti megközelítésben
- Varga Mónika: Változatok és változások a sajátos jelentéstartalom és a mellérendelés köréből

A pályázat zárójelentése 2015. szeptember 1–2020. október 31.

1. A fentebbi bekezdéssel voltaképpen már rá is tértünk projektünk legfőbb eredményeinek számbavételére. Fontosnak tartottuk, hogy **közös tanulmánykötettel** zárjuk az időszakot (már pályázati kutatási tervünkben is ezt céloztuk be), amelyben mindenki bemutatja a projekt keretében végzett kutatása egy-egy szeletét.

Kötetünk nyelvi változók sok szempontú vizsgálatával igyekszik hozzájárulni egy korábban kevésbé feldolgozott időszak, a középmagyar kor nyelvének feltárásához. A benne foglalt nyolc dolgozat egy-egy morfológiai vagy mondattani témát jár körül tudományos igényrel, a bevezető tanulmány pedig a variacionista téma szempontrendszerének, szakirodalmának áttekintését adja.

Témáinkkal az **MTA tudományünnepi ülásszakán** is szerepeltünk (ahogyan fentebb a Versengő szerkezetek a középmagyar élőnyelvben c. szimpóziumról írt előadáslistában bemutattam). Itt a csoportból (egy bevezető előadást követően) hatan léptünk fel – sok illusztrációval kísért, a nem nyelvész érdeklődőket is megszólítani kívánt tudományos előadásokkal (<https://www.youtube.com/watch?v=Vo7U3nnNYR4&t=967s>).

2. A projekt során számos dolgozatunk született középmagyar kori nyelvtörténeti témákban.

- 52 publikációnk jelent meg, közöttük tudományosak és tudományszerűsítők (további 21 pedig sajtó alatt van, l. fentebb)
- 67 előadást tartottunk (és további 9-et elhalasztottak a járványhelyzet miatt, l. fentebb).

Az előadások nagy része hazai konferenciákon hangzott el, de kisebb részükkel nemzetközi konferenciákra is eljutottunk. További jelentős szereplés volt az előzőekben említett szimpózium az MTA-n, valamint számos „nagyelőadás” a Nyelvtudományi Intézetben. (Az előadások tételes felsorolását l. az évenkénti szakmai beszámolóinkban.)

3. Vizsgálataink többsége a korszak élőnyelv(közel)i regiszterére fókuszált: azokra a szövegtípusokra, amelyek által korábbi korok magánéleti nyelvhasználata a leginkább megközelíthető. Ebben a **Történeti magánéleti korpusz** (tmk.nytud.hu) volt a segítségünkre, amelyet a csoportunk épített meg (az előző projekt során), és bővített jelentős anyagmennyiséggel, fejlesztett sokféle újabb keresési lehetőséggel (a mostani projekt során). Az ebben való előrehaladás szintén legfontosabb eredményeink egyike.

A most záruló pályázati időszak elején az adatbázis terjedelme 5 millió karakter közelében volt. A tervünkben az szerepelt, hogy a terjedelmet négy év alatt évente félmillió karakterrel, azaz összesen kétmillió karakterrel szeretnénk tovább bővíteni. Előzetes elképzeléseinket ezen a téren jelentősen túlteljesítettük (köszönhetően részben annak, hogy több fiatal kollégát is betanítottunk a munkafolyamatokra): **a korpusz jelenlegi terjedelme mintegy 8,6 millió karakter. Ebből a magyar nyelvű rész: 7,6 millió karakter** (ezzel az adattal korrigálni szeretném a 2020. szeptemberben írt jelentésemben megadott számot, amelyben tévedésből összeecsúsztam a kétféle számítási mód). A TMK az egyetlen magyar nyelvű nyelvtörténeti adatbázis, amely grammatikailag teljes egészében elemezve van. Az automata elemző megoldásait kézi módszerrel ellenőrizzük és javítjuk, ezen a téren van még mit tennünk a jövőben is. Az adatbázis felhasználhatósága nagyon sok irányban bővült, ahogyan arról a keresőfelületen, illetve a kezdőlap aloldalain tájékozódni lehet.

4. Humán erőforrás és tudományos kapcsolatok tekintetében szintén eredményes időszakot zártunk.

Ahogy már szóba került, több fiataalt is bekapcsoltunk a csoportban folyó munkába. Legrégebben Varga Mónika csatlakozott hozzánk, ő azóta megszerezte PhD-fokozatát, és mára már a NYTI alkalmazásában álló eredményes kutató. Bácsi Enikő PhD-tanulmányainak befejezése után érkezett hozzánk, idén szeptembertől a következő négy évre fiatal kutatói státuszt nyert a NYTI-ben. De említhetem Mohay Zsuzsannát is, aki – bár csak megbízási szerződésekkel dolgozott nálunk –, szintén középmagyar kori kutatásokat folytatott, PhD-fokozatot szerzett, és első tanulmánykötete most áll megjelenés előtt.

Mivel kollégánk, Gugán Katalin a projekt negyedik évére anyasági távollétre ment, egy év hosszabbítást kértünk és kaptunk az OTKA-tól. Távolléte idejére azonban részmunkaidőben két befutott kutatót is sikerült szerződtetnünk, s így fél-fél évet együtt dolgoztunk Dér Csilla Ilonával (előzőleg kívülről csatlakozott kutatótársunk volt), illetve Szentgyörgyi Rudolfal.

Az éves munkamenet részeként rendszeresen olvasóköroket tartottunk, amelyre olykor külső előadókat is meghívtunk (Prószéky Gábort, Mády Katalint, Hegedűs Verát, Juhász Dezsőt, Borbély Annát, Sárosi Zsófiát, Koháry Annát, illetve Szentgyörgyi Rudolfot, aki akkor még volt nem szerződött munkatársunk).

5. Kutatásainkban a 16. század második harmadától a 18. század második harmadáig tartó időszak – a középmagyar kor – nyelvével foglalkoztunk. A kései ómagyar kódexirodalom után ez az első nyelvtörténeti korszak, amikor nagy mennyiségű és változatos nyelvhasználati rétegekből való forrásanyag áll a kutató rendelkezésére, részben az anyanyelvű könyvnyomtatásnak köszönhetően, részben azért, mert egyre inkább elterjed a magyar nyelvű levelezés és hivatalos ügyintézés. Vizsgálataink középpontjában az utóbbiak alapján kirajzolódó magánéleti nyelvhasználat állt, de több tanulmányunk is foglalkozott egyéb regiszterekkel is. Grammatikai változatokat vizsgáltuk elősorban a morfológia és a mondattan területéről, kutatva a változatok versengése nyomán kibontakozó változási folyamatokat. Tanulmányoztuk a regiszterek egymásra hatását, és kerestük a jelenségek szempontjából meghatározónak mutakozó szociolingvisztikai összefüggéseket is.

Ezen a helyen nincs lehetőség részletesen kitérni a 149 megírt és / vagy előadott dolgozatunk összes eredményére, ezért inkább csak néhány kiragadott példával élnék.

Az egyik tanulmánycsoport rávilágított, hogy noha maguk a grammatikai változások az élőnyelvből indulnak, a teljes változási folyamatban – ahogyan az új forma elterjed a beszélőközösségben, és halad a 100% közeli gyakoriság felé – már nem (feltétlenül) a beszélőnyelv a vezető szerep, sokkal inkább a könyvnyelv, illetve annak is legkidolgozottabb, legigényesebb rétegé: a bibliafordítások nyelvezeté. Más dolgozatok a határozó igenevek használatával kapcsolatban tisztáztak számos, korábban nem vagy alig vizsgált kérdést, rámutatva, hogy a közvetlen latin hatástól függetlenül és a szoros fordítások ómagyar kori korszakán túl is mennyire virulens kifejezési mód volt, és milyen gazdag tartalmat hordozhatott – így kínálva variációt sokféle finit igés mondat szerkezet mellé. Több tanulmány készült a tagadás történetéről is, feltárva a tagadó mondatok grammatikáját, legfőbb (szórendi) eltérését későbbi korok nyelvhasználatától; azt is megvizsgálva, hogy a tapasztalt jelenségek pusztán szerkezetfüggő, avagy szociolingvisztikai tényezők különbségeitől is motivált nyelvhasználati kérdések. De íródtak szorosabban véve morfológiai témájú dolgozatok is, többek között a határozóragokról, kutatva, miként rendeződött egységes rendszerré a korábban a magánhangzó (nyelvállásának) tekintetében eltéréseket mutató ablatívuszi részrendszer; a múltidőformák használatának tendenciáiról, több szempontból

vizsgálva a korban még igen gazdag rendszert alkotó formák megoszlását. Más tanulmányban (diskurzus)pragmatikai kérdésekkel foglalkoztunk: diskurzusjelölőkkel, illetve ezek együttállásával; a középmagyar kori kérések kifejezési lehetőségeivel; mondat szerkesztési változatok megoszlásával, diskurzusfunkcióival. Magyar és angol nyelven is közzétettük a korpuszt bemutató tanulmányunkat, amely a megépítés folyamatáról, az ennek során felmerült nyelvtörténeti kérdésekről és nyelvtechnológiai eljárásokról is szólni kívánt, és amely – bízunk benne – jelentős segítség lehet nemcsak a szakemberek, hanem a mindenkori felhasználók számára is, hiszen bárki számára szabadon hozzáférhető adatbázisról van szó. Születtek továbbá tanulmányaink a középmagyar forrásanyag kapcsán is, így a peres eljárások lejegyzőinek eljárásairól vagy például a korabeli orvosi nyelvről.